

A PHD-ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Mizser Attila

APOKALIPSZIS POSZT

Az apokaliptikus hagyomány a huszadik század második felének
magyar prózairodalmában

Miskolci Egyetem BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola
A modern magyar irodalom történeti és elméleti modelljei program

Miskolc

2012

A Doktori Iskola vezetője:

Prof. Dr. Kecskeméti Gábor intézetigazgató egyetemi tanár

Témavezetők:

Sziliné Dr. B. Juhász Erzsébet

Dr. Kappanyos András habilitált egyetemi docens

I. A kutatási feladatról

Az Apokalipszis poszt című disszertáció a történeti jellegű, komplexitásra törekvő és az irodalmi korszakokat folytonosságukban szemlélő munkák körében említhető. Célja, hogy a huszadik század második felének egyes, általam fontosnak ítélt alkotásainak elemzésével, illetve ezek prózapoétikai sajátosságaihoz viszonyítva egyfajta új megközelítésű képet adjon prózairodalmunkról. A munka összetettsége a szempontok egymásmellettségében bontakozik ki, miután feladatomban tekintetem a szépirodalmi alkotások újraértését, továbbá az egyes művek korábbi interpretációjának újragondolását (a teljes körű recepcióvizsgálat igénye nélkül, annak értelemszerű lehetetlenségével természetesen számolva), illetve az irodalmi alkotás, a szöveg által meghatározott történeti és elméleti megközelítésekre való reflektálást.

A műelemzéseket az ún. „apokaliptikus hagyomány” fogalma fűzi össze, amelyet Angyalosi Gergely *Az apokalipszis víziója és a posztmodern magyar próza* című tanulmányában alkalmazott, használt és amely – véleményem szerint – hatékony vezérfonala tud lenni az említett korszak irodalmának a megközelítésének. Angyalosi Derridára hivatkozva az apokaliptikus beszédmódot elsősorban nem a bibliai szövegekben található, metaforikus formában megnyilvánuló, végről való beszédként értelmezi, hanem a szó eredeti értelmét („felfedés”) állítja gondolatmenetének középpontjába. Az apokaliptikus hagyomány tehát nem tematikus vagy metaforikus szintet jelent, hanem ennél komplexebb értelmezést igényel. Az elbeszélés módja, a tudás átadhatóságának feltételezettsége, az írás lezárásának, befejezésének lehetőségei olyan teoretikus kérdések/témakörök, amelyek egyaránt levezethetők ebből az apokalipszis-fogalomból.

A dolgozat ennek értelmében tesz kísérletet néhány, a prózafordulathoz is köthető mű elemzésére: a fent említett hagyomány/toposz viszonylatában vizsgálja meg ezekben az alkotásokban a beszédhelyzetet, az elbeszélő formát, a narrációs sajátosságokat, a szövegszervezés jellegzetességeit. A következtetések olykor a prózai szöveg alapelemeinek és az írás feltételeinek (meg)változására, valamint a próza radikális belső megújulásának új szempontú összefüggéseire vonatkoznak.

II. A kutatás módszere

Az apokaliptikus diskurzus értelmezésében különböző vonatkozásaiban érhető tetten az irodalmi beszédben, azaz a fogalom egyes dimenziói, rétegei egy-egy megnyilvánulási formát tesznek értelmezhetővé. Az apokalipszis mint motívumrendszer a művek tematikus-metaforikus szintjén manifesztálódik, a klasszikus toposzok (például az apokalipszis lovasai, a harsonák, az angyalok... stb.) éppúgy alkotják ezt a réteget, mint egyéb bibliai allúziók, vonatkozások.

A bibliamagyarázatok szerint a *Jelenések könyvében* a szimbólumok egy része az adott történelmi kontextusra utal, a népek, a nemzetségek jövőjére vonatkozóan fogalmaz meg instrukciókat. Ahogy az apokrif apokaliptikus iratok is a történelmi helyzetre reflektáltak, úgy a Jánosnak tulajdonított könyvben is Isten mint a történelem abszolút ura, irányítója jelenik meg, aki azért küldi angyalát, hogy a szerző tanúskodjon arról, amit látott. Éppen ezért az apokaliptikus hagyomány gyakran megjelenik a történelmi tárgyú posztmodern művekben, amelyek valamely korszak, folyamat végét tematizálják, illetve előfordul, hogy a történelmi narratíva posztmodern szétírása visszavezethető arra a tanúság-fogalomra, amelyet János (valamint az Isten és ember között közvetítő szerepet vállaló próféták, szentek) alakja képvisel. A *Jelenések könyve* leginkább abban különbözik a korábbi apokaliptikus szövegektől, hogy János sugalmazással kapott látomásai az írás, lejegyzés által rögzülnek. A szöveg szerint azonban a lejegyzést, az írás aktusát bizonyos tilalmak övezik, így végsősoron a sugalmazás és a látomás az a művelet, protokolláris mechanizmus, amely Isten és az ember között kapcsolatot létesít, és János tanúsága is, ilyen értelemben szóbeli aktus. Az írás ezzel szemben Istenhez rendelt attribútum, ha úgy tetszik, az írás maga a voltaképpeni titok. Bár a látomások önmagukban is rejtett ismeretek feltárulását jelzik, a hétpecsétes könyv (tekercs) motívuma, a rá

vonatkozó szövegrész explicit módon fogalmazza meg a tudás elnyerésének folyamatát. A hét pecsét feltörésére a Megváltó a jogosult, és ezáltal az embert viszi közelebb a titokhoz. Az apokalipszis Isten titkának felfedése, amely azonban az emberi világ végét is jelenti.

A tudás tehát nemcsak Istentől való eredet, hanem a közvetítő közeg által is determinált. Olvasatomban, elemzéseimben az „írás” mint médium éppen ezért kitüntetett funkcióval bír, retorikai működése révén a történet elbeszélhetősége, a tudás átadhatósága kérdőjeleződik meg. Az apokaliptikus irodalom meghatározott fordulatokkal rendelkezik, megjelölhetők olyan beszédaktusok, narrációs technikák, amelyek hozzájárulnak az ilyen jellegű szövegek azonosíthatóságához; egyes szövegek pedig alkalmat adnak a motivikus elemzés végrehajtására.

A disszertáció bevezetésében alakítom ki az elméleti kontextust, amelyekre a további fejezetekben következő elemzések épülnek. Négy szempontot vezetetek be: az első a már említett Derrida-Angyalosi-féle apokaliptikus hagyomány fogalma; a második Ágoston *Vallomásai* (és Paul de Man Rousseau-elemzése) kapcsán a nyelv performatív és retorikai teljesítményére hívja fel a figyelmet; a harmadik a Baudrillard paroxia-fogalmát, elméletét ismerteti; a negyedik pedig Ankersmit írása alapján hangsúlyozza a történelmi tapasztalat egyes sajátosságait. A második-nyolcadik fejezet egy-egy magyar prózai alkotás elemzésével mutat példát az elméleti kontextus értelmezhetőségére.

Részletesen elemzem Nádas Péter *A Biblia* című művét, Krasznahorkai László *Kegyelmi viszonyok* című kötetét, Grendel Lajos *Éleslövészetét*, Szilágyi István *Hollóidő* című regényét, Talamon Alfonz *Samuel Borkopf: Barátaimnak egy Trianon előtti kocsmából* című művét, Márton László *Árnyas főutcáját* és Hajnóczy Péter *A halál kilovagolt Perzsiából* című szövegét, amelyek eltérő tapasztalattal szolgálnak a felvetett szempontok tekintetében.

Véleményem szerint Angyalosi Gergely apokalipszis-értelmezése nemcsak a posztmodern próza műfaji sajátosságait teszi értelmezhetővé egy új

nézőpontból, hanem egyúttal egy generációs tapasztalat jellemzéséhez is hozzásegít. A jelenség ugyanis nemcsak az irodalomban, és nemcsak a magyar kultúrában mutatható ki: a világirodalom egyes és egyetemes alkotásainak hasonló szempontú vizsgálata, úgy vélem, hasonló eredményre vezetne. De egyidejűleg az apokaliptikus hagyomány szélesebb közönséget elérő, az irodalomtól eltérő mediális közeget hasznosító műfajokban is ugyanúgy jelen van: a film és a képregény különböző változatai eltérő komplexitással jelenítik meg, dolgozzák fel a témát. Az *Appendix*ben elemzett két, a cyberpunk művek közé sorolható animációs film, az *Akira* és a *Renaissance* elemzése során azt bizonyítom, hogy az apokaliptikus hagyomány jelen van a keleti és a nyugati vizuális kultúrában is.

III. A kutatás eredményei

A disszertációban a huszadik század második felének prózairodalmát az Angyalosi Gergely által bevezetett fogalom/szemponrendszer, az apokaliptikus hagyomány és beszédmód felől vizsgáltam. A választott művek más-más módon illeszkednek ebbe a kontextusba, eltérő módon értelmezik és hajtják végre a „felfedés”, „leleplezés”, „gesztusát. Hasonló szituáció a mű befejezésétől való szorongás. A végtől való félelem. Vonatkozva az életre, a végítéletre, de akár a mű befejezésére, lezárására egyaránt.

Nádas Péter *A Biblia* című kisregénye szemantikai síkon, a bibliai motívumok szerepeltetése valamint a szereplők közötti viszonyrendszer szimbolikája révén tekinthető apokaliptikus szövegnek. Krasznahorkai László *Kegyelmi viszonyok* című kötete már címében is teológiai fogalmat állít a fókuszba, az elemzés azonban azt bizonyította, hogy míg a szereplők rendszerint magasabb rendű, transzcendens titkok feltárására törekszenek, addig a narratív és a szerkezeti elemek a világ rendjének felbomlását demonstrálják. Grendel Lajos *Éleslövészet*, Szilágyi István *Hollóidő* és Talamon Alfonz *Samuel Borkopf: Barátainnak egy Trianon előtti kocsmából* című szövegei a múlt hozzáférhetetlenségének, a személyes és kollektív történetek elbeszélhetetlenségének, a hagyomány átörökíthetlenségének tapasztalatát mutatják fel, miközben az emberi létezés és történet végessége is lelepleződik. Márton László *Árnyas fűtca* című regénye a fotográfia mint mediális kultúrtechnika segítségével teszi nyilvánvalóvá a történelmi trauma tényét, továbbá demonstrálja, hogy a nyelv alkalmatlan a trauma feldolgozására, a történelem „nagy elbeszélései” sem vizuális, sem verbális úton nem közölhetők, a médiumok csak a törést és a koherens, megnyugtató narratíva hiányát képesek bemutatni. Hajnóczy Péter kisregénye, *A halál kilovagolt Perzsiából*

olvasatomban a személyes identitás és a szöveg önazonosságának felszámolódása az írás/alkotás materiális aspektusa és cselekvés-jellege révén: az írás mediális elégtelensége, a valóság (igazság, titok) megragadására való alkalmatlansága maga az „apokalipszis”, amelyre a disszertáció egészében igyekeztem rámutatni.

Az *Appendix*ben az apokaliptikus hagyomány vizuális kultúrában való jelenlétét, valamint a toposznak a keleti és nyugati képregényfilmek műfajában történő újragondolását vizsgáltam, a képi kifejezőmód lehetőségeire is reflektáló elemzések keretében. Egy olyan hagyomány rögzül, él, ugyanakkor konfrontálódhat társadalmunkkal, kultúránkkal, amely akár az ún. „poszthumán” jövőnket is *átvészelheti*.

IV. A disszertáció témakörében megjelent publikációk

SAJÁT KÖTET

Ami marad (esszé- és recenziókötet, Nap, Dunaszerdahely, 2007)

TANULMÁNYOK FOLYÓIRATOKBAN, TANULMÁNYKÖTETEKBE

1. *Sötétebbik oldal* (Tanulmány Márton Lászlóról). Irodalmi Szemle, 2012/április, 60-68.
2. *Lovasiskola* (Az írás rendje és ideje Hajnóczy Péter *A halál kilovagolt Perzsiából* című kisregényében). Irodalmi Szemle, 2011/augusztus, 12-20.
3. *Miksz – át(h) – iratok*. In Alabán Ferenc (szerk.): *Az interkulturális kommunikáció Mikszáth Kálmán műveiben*. Budapest: Hungarovox, 2010. 37-43.
4. „Térerő” (*Kánon és kulturális idegenség*). Partitúra, 2010/1. 91-96.
5. *A másolás melankóliája*. Partitúra, 2010/2.
6. *Devizaárfolyamok. (Paradigmák, váltások a [szlovákiai] magyar irodalomban)* Magyar Napló, 2010/június.
7. *A fordulat hagyománya. Éleslövészet, avagy találatok egy Grendel-regényben*. In Lengyel Attila (szerk.): *Miskolci Egyetem, Doktoranduszok Fóruma, Miskolc, 2002. november 6.* Miskolc: ME Innovációs és Technológia Transzfer Centrum, 2003. 79-81.

KRITIKÁK

1. *Előhívás alatt* (B. Juhász Erzsébet: *Mesék az életemből*) Műút, 2011027. 60-61.

2. *Tükrök által (Pályatükrök. Húsz portré fiatal alkotókról)*. Műút, 201018. 83-84.
3. *T. Szabó Levente: Mikszáth, a kételkedő modern. A vörös postakocsi*, 2009/Ősz, 122-123.
4. *1003: nőodösszea, avagy számos kaland* (Kukorelly Endre: *Ezer és 3*), Műút, 2009014. 81-82.
5. *Nekünk nyolc* (Farkas Péter: *Nyolc perc*) Alföld, 2008/5. 97-100.
6. *A súlytalanság terhe* (Bedecs László: *Beszélni nehéz*), Árgus, 2007/3.
7. *Vonzások és válások* (Háy János: *Házasságon innen és túl*), Alföld, 2007/09.
8. *Vízállásjelentés* (Hizsnyai Zoltán: *Bárka és ladik*). In H. Nagy Péter (szerk.): *Disputák között*. Somorja – Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum, 2004. 169-1973.
9. *A legvidámabb BARAK*. (Barak László: *Miféle szerzet vagy te?*) Kalligram, 2004/5. 116-119.